

Fekete J. József

A Költő a Világot

Fekete Vince: Vak visszhang. Válogatott és új versek 1995–2015

Pimasz, szemtelen, megmagyarázhatatlan a teremtést követő lét gépies és monoton körforgása, ami során kíméletlen teherként nehezedik az emberre elmúlástudata. A semmiből a semmibe, porból porrá, az anyaméh húskoporsójából ki, az anyaföld fakoporsójába be, ennyi az élet módosíthatatlan menetrendje. Van-e a két állomás között valami, amit az ideiglenesen a „veszendő hús”-ban (Szabó Lőrinc) veszteglő személyiség vagy tudat vigaszként élhet meg az elmúlás fekete drapériákkal szegélyezett rettenetével szemben? A lét alapkérdései és a művészetben (nem kevésbé a teológiában és filozófiában) leggyakrabban felvetett gondolatok fonódnak egybe a haláltudat fölismerésében, s ezek a kérdések, a kik vagyunk? mire teremtettünk? miért érdemes cselekednünk?, van-e szerepünk a világban? stb. csupán addig motiválják az egyén létvágyát, amíg megválaszolatlanok maradnak. Az egyénnek – nem kevésbé a közösségek bármilyen formájának – viszonyulása kell, hogy legyen ezen alapkérdések irányában, úgymond stratégiát kell kialakítania – nem megválaszolásuk, hanem – megértésük és elfogadásuk érdekében.

Az egyik ilyen stratégia az otthonosság megteremtése, olyan viszony kialakítása a világgal szemben, ami belakhatóvá teszi az adott, ránk szabott téridőt. Az életvitelből fakadó kihívás költészeti szempontból is megmérettetést ígér: a költő se nem támad, se nem visszavonul, hanem úton jár; nem a világot alakítja magához, és önnön maga sem idomul a világhoz. Igyekszik együtt élni vele, olyanként elfogadni a világot, amilyen, és olyanként része lenni a világnak, amilyen. Harmóniát teremteni, mert csak az összhangban lehet otthonosan élni.

Fekete Vince a belakhatósághoz vezető utakat járja. Nem a nagy nyugati vagy keleti filozófiák nyomvonalán, hanem ott, ahol született. Kézdivásárhelyen, a környéken, Kászonyújfaluban, erdei gombászhelyeken, csermelyek medre mellett, hegyi vadak nyomában, de megfordul tengerparti üdülőben, piactéri italkimérésben, sőt, bejáratos elődeinek emlékezetébe is. Miként bárki más. Csak Fekete Vince költő, aki leírja ezen útjait.

Verseiben párhuzamosan jelenik meg a természetjárás megnyugtató élménye a múlt század eleji élet rendjének hallomásból ismert emlékeivel, a helyi mítoszok teremtményeivel, az élmény elegyedik a mesével. Varázslatos világ jelenik meg Fekete Vince versköteteteiben, amit paradox módon „kőnnyű, ezeréves zápor” ver, ahol a gombagyűjtők „harmatos fűvön, / mint a holtak, / oly hangtalanul / gyalogoltak”, s ahol a vásárosok saját eltűnésük, élet- és létformájuk megszűnése fölötti rémületükben döbbenet kiáltják: „Ki fog minket elfeledni?”

Fekete Vince verseiben az emberhez tartozó táj és a tájhoz tartozó ember nyugalmaival szemléli a kívülálló számára talán vad és félelmetes világot, még ha olykor „szomorú angyalarcok”-kal is kell szembesülnie. Az otthonosság kellő ellensúlyt jelent a hiábavalósággal, az elmúlással, a halál végérvényességének tudatával szemben. Megtörténhet, hogy az a világ, amit a költő otthonosan belakott, már rég nincs is, vagy csupán egy másik dimenzióban létezik, ám ez ugyan miért érdekelné a saját védett vidékét megteremtő költőt?

A szerző első kötetének (*Parázkönyv*, 1995) verseiből még hiányzik a később megteremtett belső „védett vidék”-ének beletörődő, elfogadó attitűdje, de adott a költői tudatosság önbizalma, a versírás tematizálása, ami mintegy feloldása az elveszített szerelem fölötti melankóliának, az elmúlás és a halál bizonyossága fölötti fölháborodásnak. A versek formájukkal, sortöréseikkel, elhallgatott szavak képezte kihagyásaival is az alkotói tudatosságra utalnak, és érett, kiforrott szerzőre mutatnak, aki fölül képes emelkedni a borongáson, és mintegy revelációként az iróniában találja meg az érzelmi viharok ellenpontozását:

*még megérhetünk ezt-azt
(de főleg ezt) s visszük
valamire asszony lakás ez-az
az összkomfortos semmiben
majd egyszer egy délután
belénk csobban egy erkélyen
sután két mozdulat között
vagy bent fekve hason háton
lőfaszt ért az egész barátom
(s megint előlről)*

Egy évvel később, 1996-ban jelent meg második, *Ütköző* című kötete. Az ebből a mostani gyűjteménybe válogatott versek jószerével mind a vonat vagy a troli, az utazás motívuma köré szerveződnek. A szerelmi élmény megtapasztalására is egy vagonyszerű épület szobájában kerül sor, ahonnan hosszú még az út hazafelé. Az utazás a szabadság jelképe is, hiszen a rendszerváltás után át lehetett vonatozni az országhatáron egy szabadabb, gazdagabb közösségbe, ahol jó esetben még rokonai is voltak az embernek. De akinek nem, azok is beültek szerszámaikkal a kupékba, munkát és megélhetést keresve utaztak. Közülük sokan nem csak a szomszédos országig, hanem még távolabbra váltottak jegyet. A vasúti pályák végén viszont mindig ott az ütköző, ami megállítja a szerelvényt, sőt, visszalöki a kocsikat. A válogatás ilyen lekerékített, jelképes tartalmú ciklusként mutatja Fekete Vince második verskötetét, amiben már erősödik a szerző érdeklődése az apró, semmis dolgok iránt, amelyek keze alatt költői témává bontakoznak ki.

A már korábban versbe hívtott szójátékok elszaporodtak a következő, *A Jóisten a hintaszékből* (2002) (egyébként a mostanihoz hasonlóan gyűjteményes) kötetben, amihez rímes játék is csatlakozik, a versek szinte dalszerűek, miként például Sziveri János költészetében, és a rá jellemző ironikus, ostorozó hangütés sem hiányzik a versekből. A MESTER. FIAIHOZ című költemény intelmeket fogalmaz meg, egy új morál alapvetéseit, amelyek kétségtelenül nem a kötet címében szereplő Jóisten erkölcsi kódexéből vették. Az első strófa fölszólítása így hangzik: „*Komisz légy, becsvágyó, rideg, / kaparj, kapaszkodj száz körömmel, / taposs, tiporj lázzal, örömmel, / ne szánj, s ne szánjon senki meg!*” A vers zárata pedig zengő hahota az új morál követői fölött: „*Pogány légy, vad, könyörtelen, / ellillans úgyis, mint a fíng. / Trónjáról Belzebub kacsint. // S te? Ragyogsz a gödörbe' lenn.*”

Megjegyzésre érdemes, hogy ebben a kötetben megjelenik a központozás, ami nem valamiféle visszatérés a kötött formák írásképehez, hiszen a szerző korábban is írt például szonettet, hanem a vers hangzóságát segíti, az említett dalszerűség felé kanyarodva. A *Leveleskönyv* ciklusban viszont elhagyja a központozást, és új eszközt, a sorvégi elválasztást veti be, úgy írja verseit, mintha egy szűk kutyanyelvre róná sorait, és miként a prózaszövegekben, a sor végén elválasztaná az éppen aktuális szó szótagjait. Szükség is van az írásjelek általi megtorpantásra, ezek a versek lírai töltése igényli a megállást, az újraolvasást, értelmezésük csupán újra- és újraolvasásuk révén lehetséges.

Újabb fordulatot hoz a rá következő 2008-as, *Piros autó lábnyomai a hóban* című kötet. Megváltozik az alanyi én perspektívája, a születendő és a megszületett lény/lány szemzőgéből látja és látta a saját semmis, de mégis birodalmat jelentő világát, azt, amit serkenő értelménél fogva képes érzékelni a családi életből. Számára: a világból. A nézőpontváltáshoz igazodva megváltozik a versek beszédmódja is. A gyermeki (nosztalgikus) perspektíva fegyelmezett narratívában bontakozik ki, visszafogott versbeszédben, ami kerüli a szójátékot, a különleges fordulatokat, az elmés csavarokat, a meghökkentő szó- és mondattöréseket, helyükbe egy gyermeki szót illeszt, persze a költőben megképződött sajátos lírai én minden idegrendszert leképezvén.

A már említett, 2010-ben megjelent *Védett vidék* kötet Szabó Lőrincről vett mottójának megfelelő verseiben az élet végességének tudatával megvert egyénnek a pusztulással szembeni berzenkedéseit mutatja föl, amihez viszont egy sajátos metafizika révén, a világ körforgásának fölismerése mentén a születés-pusztulás ciklikusságának elfogadása is társul. A *hitetlen büntetése* versből mottóba emelt strófára („mert rettenetes, hogy az ember / útja oly silány s oly rövid / a földi portól a veszendő / húson át vissza a porig”) két variációt is írt Fekete Vince, egyik nyitja, a másik zárja a kötetet. A második variáció szonett, amit érdemes egészében idézni, ugyanis mintegy összegzése a kötet verseinek, a szorongás költészetté emelése folyamatának, a verselés elégikus hangütésének:

*Mert nem lehet ilyen jéghideg,
gépies, emyre monoton nem lehet
úgyszólván minden, nem lehet ilyen
ez a körforgásos örület,*

*hogy így menjen szakadatlanul,
hogy fölépüljön, fölemelkedjék,
majd semmivé váljon hirtelen
mint egy darabjaira hulló nyakék,*

*és kezdődjék megint ugyanonnan
újra, míg recsegve-ropogva kínó
az elszáradt sásból az idő,*

*s vízébe halkan belecsobbanj...
Születés, pusztulás ott a habban,
újra csak újra, soha meg nem szűnő.*

A *Védett vidék* versei középpontjában a táj, a vidék, a belakott vagy belakhatatlan hely áll, hegyek, medencék, tavak, tenger, erdők, pusztuló székely falucskák, amelyekről az első és harmadik személyben egyaránt megszólaló lírai én elégikusan, nosztalgiával, egyben egyfajta kozmikus halálfélelem tükrözésével szól, amit az embert elnyelő futóhomok képzetével jelenít meg. A költemények formai változatossága mellett – legyen szó prózaversről, ódáról, elégiáról, dalról, szonettől – szorosan kapcsolódnak egymáshoz, motívumrendszerük egységes, úgyszólván egymás folytatásaként olvashatók. A finom motívumháló egyébként a gyűjteményes kötet egészében kitapintható, az egyik vers például egy másik kötet (*Vargaváros*) címadója, amiként egyik verssor adja a gyűjtemény címét, ami a tudatos építkezésre utalás mellett egy világtkép és egy világnézet keretét is megadja. Pintér Lajos egyik verskötetének címe nyomán Fekete esetében is beszélhetnénk akár „virágnézetünkről” is, ugyanis folyamatosan megmutatkozik nála a közelhajlás

gesztusa a füvekhez, fákhöz, levelekhez, rügyekhez, az erdélyi tájhoz, a természet apró csodáinak versbe emelési szándéka. Emellett nyomatékos a versekben a költői megelőzőség hangsúlyozása, a költőelődök nevesített vagy névtelen megidézése, a *Nyugat* szerzői iránti megbecsülés, az erdélyi lírai opusok iránti tisztelet, de a román költészet is ihletői közt szerepel, amivel tovább bonyolítja saját költészetének motivikus és intertextuális összeszálazódását.

A válogatott és új versek kötetének záróciklusa a *Vargaváros* (2015) Thanatosz és Érosz jegyében fogant. Az első, vagyis kezdővers egy drámai fohász az életért, hogy még legyen ideje a fohászkodónak gyermekeivel erdőt járni, gombászni, gyógyfüveket szedni, körbejárni a Szent Anna-tó feketén tükröző vizét, elmagyarázni, megmutatni mindazt, amire immár csupán nosztalgiával emlékezhet, tudván, hogy a nosztalgia csalóka, sokat szépíthet rajta a képzelet. Elemi emberi vágyat fejez ki, egészséges életet kíván, időt, amit családjával tölthet el. A Kézdivásárhelyen élő, Csíkszeredán dolgozó költő a halálos betegséggel szembesülve ki máshoz intézhetné megható, dermesztő fohászát, mint a Csíksomlyói Szűzanyához, a versben a fohász meghallgatását segítő nagyanya is megjelenik. Az immár nem egzisztenciálfilozófiai, hanem a pusztító betegség által (pl. *Az ántivilág vége* című, tragikus versben) testközelből támadó halálfélelem göcös burjánzásként terjed át a további versekre, majd hirtelen lobbanással bukkan föl a létbe vetettség tudatát kompenzáló, csitító szerelem, a lángoló érzékiség. A Feketenél gyakori, mondhatni uralkodó narratív formában a korábbi, befogadó, eleresztő gyengédség, a „még mindig szeretnék neked valamit mondani” attitűdje helyébe a testiség elemi élménye lép, ám itt sem naturalisztikusan, mégis közvetlenül, az olvasót több síkon is megérintő hangszerelésben. A továbbiakban viszont ismét fölbukkan az elégikus hangütés, az érzelmi líra letisztult orkesztrációja. Meglepő a kötetzáró ciklus építkezése, hiszen roppant érzelmi töltéssel feszülnek egymáshoz a fohászok és a szerelmi élményt megörökítő versek, meg a nem kevésbé indulatos, familiáris-nosztalgikus költemények. Kétségtelen, hogy a költő olyan lezárást tervezett kötetéhez, amiben a korábbi verseitől harsányabban összegzi létfélelmét, családi kötődéseit, tájörömét, nem foglalkozik immár költészeti problémákkal, hanem ír, mert nincs más védekezési lehetősége a világgal szemben. Ezt az igyekezetét szerintem a *Hőkamera* című verse (szándékosan) megakasztja, a költemény egy székely lakodalom keltette látványok és élmények leírása, olyan mélységekkel és magasságokkal, amivel csak a székely népballadák bírnak, vagy Arany János balladáit közül olvashattunk utoljára hasonlót.

Megtöri-e ez a vers akár a ciklus, akár a kötet egybefüggőségét, hiszen korábban nem tapasztalt formáról, hangütésről van szó a szerző két évtizedet összefogó versgyűjteményében? Nem töri meg, mondhatom csípőből. Fekete Vince úgy ír verset, mintha reggeli gyógyszerét venné be, az új nap új ajándék, és viszonzásul valamit tenni kell, verset kell írni. Mert a vers a világ, a lét, az élet meg a versvilág. Miként minden hajnali ébredés ajándék, Fekete Vince számára minden vers újrakezdés. Ki és mit kezd újra mindennap? A Költő a Világot.

(Kolozsvár, 2015, *Sétatér Kulturális Egyesület*)